

1. Андреева Г.М. Социальная психология //http://www.vuzlib.net/beta3/html/1/20322/ 2. Головаха Е.И., Панина Н.В. Социальное безумие. История, теория и современная практика. - К.: Абрис, 1994. - 168 с. 3. Москаленко В.В. Психология соціального впливу. Навчальний посібник для вузів/ В.В.Москаленко. – К.: Центр учбової літератури, 2007. – 448 с. 4. Политическая психология: Учебное пособие для высш. школы /Под. общ. ред. А.А.Деркача, В.И.Жукова, Л.Г.Лаптева. – М.: Акад. Проект; Екатеринбург: Деловая книга, 2001. – 859 с., с. 347]. 5. Політологічний енциклопедичний словник /Упорядник В.П.Горбатенко; За ред. Ю.С.Шемшученка, В.Д.Бабкіна, В.П.Горбатенка. – 2-е вид., доп. і перероб. – К.: Генеза, 2004. – С. 564. 6. Тиллих П. Мужество быть //psylib.org.ua/books/tillp01/index.htm 7. Циба В.Т. Системна соціальна психологія. Навчальний посібник для вузів/ В.Т.Циба. – К.: Центр навчальної літератури, 2006. – 328 с. 8. Фромм Э. Человек для себя: Исследования политических проблем этики/ Э.Фромм, пер. Л.А.Чернышева. – Минск.: Коллекция, 1992. – 253 с.

І. Хоржевська

ОСОБИСТІСНІ ЗМІНИ ФАХІВЦЯ ЯК НАСЛІДОК ПРОФЕСІЙНОЇ ДЕФОРМАЦІЇ

В умовах демократизації суспільства багато людей з консервативними поглядами не змогли адаптуватися до нових умов життя, в основному через занадто швидкий перехід у нову систему відносин, і в такий спосіб залишилися на задвірках розвитку ринкових відносин, в яких можливості окремої людини цінуються вище, ніж одноманітні й безперспективні зусилля мікрогрупи, де люди перестали бути взаємозамінні, а стали цінними залежно від їхніх професійних можливостей і прагнення до самореалізації. На сучасному етапі свого формування соціальний простір породжує безліч проблем, що заважають активній життєдіяльності особистості, як соціальних, так і психологічних. Однією з таких проблем є професійна деформація.

Професійною деформацією в психологічній літературі частіше називають негативне соціальне явище, що проявляється в різних моделях поведінки особистості й впливає на її службову діяльність.

На сьогоднішній день проблемі професійної деформації як негативного явища присвячено чимало досліджень. Так ряд авторів пов'язують це явище з негативними змінами соціально-психологічної структури особистості, які заважають успішному здійсненню професійної діяльності (Александров Ю.В. [1; 2], Р.М. Грановська [12], Л.Н. Корнєєва [22], Г.Г. Романович [47]). На думку інших авторів, професійна деформація викликає небажане перетворення психічних характеристик індивіда (Д.П. Котов [23], В.С. Медведев [30], Г.Г. Шиханцов [58]). Ці перетворення спричиняють зміни в негативну сторону професійних можливостей особистості та її схильностей.

Разом з тим, проведений аналіз свідчить, що проблемі професійної деформації у прикладних – медичних, педагогічних, психологічних

науках не приділялося достатньо уваги. Труднощі розкриття природи професійної деформації обумовлені насамперед надзвичайною складністю й різноманіттям зв'язків між проявами деформації в службовій діяльності та їхньої особистісної сутності.

Професійна деформація особистості – це зміна якостей особистості (стереотипів сприйняття, ціннісних орієнтацій, характеру, способів спілкування та поведінки), що настає під впливом виконання професійної діяльності.

Професійна деформація особистості може носити епізодичний або стійкий, поверхневий або глобальний, позитивний або негативний характер. Вона проявляється у професійному жаргоні, у манерах поведінки, навіть у фізичному вигляді.

У результаті взаємодії особистості та професії відбувається активне якісне перетворення особистістю свого внутрішнього миру, що приводить до принципово нової її будови та способу життєдіяльності - творчої самореалізації в професії, а також особистісному й професійному розвитку.

Але, дотримуючись об'єктивних законів розвитку, необхідно відзначити, що результатом будь-якого розвитку є як позитивні, так і негативні наслідки.

Зміни людини в процесі професійного розвитку, на наш погляд, можна назвати професійною трансформацією. Генезис людської особистості в професійній діяльності може бути розглянутий і як розвиток, збагачення, і як применшення, деградація, деформоване існування. З однієї сторони особистість удосконалюється в даному виді діяльності, здобуває певні вміння й навички, з іншого боку, виникають різні негативні явища, які поєднуються в понятті професійної деформації.

Труднощі розкриття природи професійної деформації обумовлені насамперед надзвичайною складністю й різноманіттям зв'язків між проявами деформації в службовій діяльності і їхній особистісній сутності.

При аналізі проблеми специфічних змін особистості при професійній деформації маються на увазі не всі можливі і спостережувані в процесі життєдіяльності прояви зазначеного явища, а в основному тільки ті, які відбиваються в так званих негативних соціально-психологічних проявах, пов'язаних зі стійкими змінами особистості, і є досить очевидними для оточуючих та самої людини в контексті її поведінки. Дані явища, характеризуються стійкістю, стабільністю існування, можуть входити в структуру самих різних ситуацій.

Небажані (шкідливі) для суспільства явища, які, разом з тим, не являють собою порушень соціальних норм, дуже часто йменують негативними явищами (процесами), маючи на увазі їхню небажаність, а часом і шкідливість для соціуму. Найбільш серйозні випадки відхилень від соціальних норм прийнято називати соціальною патологією. Остання характеризується істотною шкодою для інтересів суспільства та особистості. Зрозуміло, що межа між всіма цими явищами в багатьох випадках досить умовна, мінлива і відносна.

Ми практично дослідили особистісні відмінності в характері та мірі прояву професійних особливостей у працівників різних спеціальностей. Об'єктом нашого дослідження були представники різних професій: психологи, економісти, лікарі, вчителя. Всього дослідженням було охоплено 80 випробовуваних.

На першому етапі нашого дослідження ми визначали комунікативні навички фахівців різних спеціальностей за методикою діагностики комунікативної установки В.В.Бойко. На другому етапі ми виявляли індивідуальну здатність до емпатії за методикою «Рівень емпатії» І.М.Юсупова. На третьому етапі дослідження визначався рівень ситуативної та особистісної тривожності Спілбергера.

Таблиця 1

**Розподіл досліджуваних за рівнями вираженості
комунікативної установки**

Комунікативна установка	Лікарі (у %)	Психологи (у %)	Педагоги (у %)	Економісти (у %)
негативно виражена	70	60	60	40
позитивно виражена	30	40	40	60

Як можна побачити з таблиці 1, найбільший деформуючий вплив відчувають лікарі, у 70 % яких наявна виражена негативна комунікативна установка. Навіть в інших 30 % досліджуваних сумарний бал наближається до критичного (33 бали).

У психологів та педагогів дещо інша картина: у 60 % випробовуваних з негативною комунікативною установкою загальний сумарний бал за всіма п'ятьма факторами не такий високий, як у попередньої групи лікарів, а у 40% осіб наявна висока позитивна установка. Але все одно цифри досить вражаючі, адже енергетику негативної комунікативної установки неможливо сховати від сенсорних систем партнера і це несприятливо позначається на самопочутті партнерів.

Найменше всього виражена негативна комунікативна установка у групи економістів (40 %), що очевидно пов'язано зі специфікою їхньою роботою – їм менше, ніж представникам інших спеціальностей доводиться стикатися з «людським фактором», переносити на себе людські проблеми.

У більшості випробовуваних виявився оптимальний рівень емпатії. Таких досліджуваних оточуючі не можуть назвати «товстошкірим», але в той самий час вони не відносяться до числа особливо чутливих людей. У міжособистісних стосунках такі випробовувані схильні оцінювати інших більш за їх вчинками, ніж довіряти своїм особистим враженням. Їм притаманні емоційні прояви, але у більшості випадків вони знаходяться під самоконтролем. У спілкуванні вони уважні, намагаються зрозуміти більше, ніж висловлено, але при зайвому прояві почуттів співрозмовника втрачають терпець. Вважають за краще делікатно не виказувати свою точку зору, якщо не впевнені, що вона буде прийнята. Їм важко прогнозувати

розвиток відносин між людьми, тому, трапляється, їх вчинки стають для них неочікуваними. У таких досліджуваних немає розкутості почуттів, що заважає їхньому повноцінному сприйняттю людей.

30 % психологів та лікарів і тільки 10 % педагогів та економістів відрізняються високим рівнем емпатії, що проявляється в їх чутливості до проблем оточуючих, великодушності, схильності багато що їм вибачити. З непідробною цікавістю ставляться до людей: їм подобається «читати» обличчя інших людей і «зазирати» в їхнє майбутнє. Такі досліджувані емоційно чутливі, товариські, швидко встановлюють контакти і знаходять спільну мову. Оточуючі цінують їх за душевність. Вони намагаються не допускати конфліктів і знаходити компромісні рішення. Добре переносять критику в свою адресу. В оцінці подій більше довіряють своїм почуттям і інтуїції, ніж аналітичним висновкам. Віддають перевагу праці з людьми, ніж на самоті. Постійно потребують соціального схвалення своїх дій.

Низький рівень емпатії виявився тільки у 20 % економістів та 10 % лікарів. Для таких досліджуваних характерними є труднощі у встановленні контактів з людьми, незручне почування у гомінкій компанії. Емоційні прояви у вчинках оточуючих інколи їм здаються незрозумілими і безглуздими. Віддають перевагу самотнім заняттям конкретною справою, а не роботі з людьми. Вони - прихильники точних формулювань і раціональних рішень. Ймовірно, у них мало друзів, а тих, хто є, вони цінують більше за ділові якості і ясний розум, ніж за чутливість. Люди платять їм тим же. Такі досліджувані інколи відчують свою відчуженість; оточуючі не надто уважні до них.

Одразу зазначимо, що серед досліджуваних усіх спеціальностей не було виявлено осіб з високим рівнем реактивної тривожності. Більшість досліджуваних серед лікарів, психологів та економістів (у середньому 65 %) проявили низький рівень ситуативної тривожності, що свідчить про те, що ситуацію випробовування вони не сприймали як погрожуючу та пов'язану з можливими неприємностями. Інша картина спостерігається у педагогів, серед яких 70 % осіб виявили помірну реактивну тривожність, що може свідчити про деяке напруження, неспокій.

Про особистісні зміни, які відбуваються під негативним впливом професійної деформації свідчить рівень особистісної тривожності, високий показник якого може свідчити про емоційні та невротичні зриви, про наявність невротичного конфлікту.

Підсумовуючи усе вищезазначене зробимо висновок, що експериментальне дослідження професійної деформації фахівців різних спеціальностей виявило наступне: професійна деформація викликає небажане перетворення певних психічних характеристик індивіда і може виявлятися як мінімум у двох сферах особистості – її психічних процесах, станах, властивостях та її соціально-психологічних рисах, що проявляються у поведінці.

Встановлено, що найбільш поширеними змінами є: зниження емпатії, підвищення рівня особистісної тривожності та розвиток негативних комунікативних установок (див. табл.2).

**Зміни в психоемоційній
та соціально-психологічній сфері особистості**

Негативні зміни	Негативна комунікативна установка	Знижений рівень емпатії	Високий рівень особистісної тривожності
Спеціальність			
Лікарі	70	70	60
Психологи	60	70	30
Педагоги	60	90	70
Економісти	40	90	70

Отже, отримані дані дають змогу стверджувати, що представники досліджуваних груп, для яких протягом кількох років була характерна різна професійна діяльність, зазнають негативного впливу професійної деформації, що проявляється у вигляді різноманітних особистісних поведінкових проявів, які роблять деструктивний вплив на процес і результат професійної діяльності.

Висновки. Проведений теоретичний аналіз проблеми і результати практичного дослідження підтвердили висунуту гіпотезу, що дозволило сформулювати загальні висновки:

У сучасній психології вивчення професійної діяльності людини займає одне з центральних місць. Провідним чинником становлення особистості спеціаліста виступає саме професійна діяльність.

Продуктом і результатом професійної діяльності людини є професійний розвиток особистості, який розуміється дослідниками як зріст, становлення, позитив, інтеграція в професійній праці особистісних якостей і здібностей, професійних знань та умінь, як активне якісне перетворення особистістю свого внутрішнього миру, що приводить до принципово нової його будови й способу життєдіяльності - творчої самореалізації в професії.

Як і всякий інший процес, професійний розвиток може проявлятися і як негативна зміна особистості в процесі існування індивіда в професійному середовищі, засвоєння професійного досвіду, оволодіння стандартами й цінностями професійного співтовариства; як процес реалізації негативних аспектів накопиченого професійного досвіду, у якому різні типи деструктивної поведінки проявляються, не тільки як підпорядкування зовнішнім вимогам, а скоріше як вибір оптимального для працівника поведінкового рішення. Однією з таких негативних змін є професійна деформація особистості.

Поняття «професійна деформація» достатньо повно відбиває сутність зазначеного ним явища. Визначаючи цей феномен, можна стверджувати, що він являє собою сукупність особистісних специфічних змін спеціаліста, які здійснюються, перш за все, внаслідок впливу професійної діяльності і професійної ролі. Процеси професійного становлення і розвитку особистості

знаходяться у взаємодії та взаємовпливі.

Особистісні якості, сформовані в період виховання та навчання, певною мірою можуть вплинути на становлення спеціаліста. У той же час, характер і особливості професійної діяльності можуть обумовити зміни якостей особистості. Тривалий вплив трудової діяльності на особистість може супроводжуватися розвитком процесу професійної деформації.

Професійна деформація полягає в психологічній дезорієнтації через постійний тиск на особистість як зовнішніх, так і внутрішніх факторів. Вона проявляється у вигляді різноманітних особистісних поведінкових проявів, які чинять деструктивний вплив на процес і результат професійної діяльності.

Прояви професійної деформації у працівників різних спеціальностей характеризується змінами в їх психосоціальной сфері. Зокрема, у багатьох учасників дослідження виявлена негативна комунікативна установка, яка більшою мірою проявляється у них у завуальованій жорстокості та обгрунтованому негативізмі – об'єктивно обумовлених негативних висновках про деякі типи людей та окремі сторони взаємодії.

Підтвердженням наявності професійної деформації фахівців є зміни їх психоемоційній сфері. Установлено, що найбільш поширеними змінами функціонування цієї сфери є недостатньо успішно компенсована тривога, підвищений рівень особистісної тривожності і депресивності, зниження рівня емпатійності.

Пошук ефективних методів виявлення професійної деформації, розкриття передумов її розвитку, а також корекція та особливо профілактика цього процесу багато в чому обумовить успішність виконання службових обов'язків та ефективність професійної діяльності лікарів, психологів, педагогів та економістів.

1. Александров Ю.В. Современные представления о профессиональной деформации и определяющих ее факторах // Педагогика і психологія професійної освіти. – 2002. – № 4. – С. 180 – 183. 2. Александров Ю.В. Зміна особистісних якостей внаслідок розвитку професійної деформації // Вісник Харківського університету. – 2003. – № 550. – С. 7 – 9. 3. Грановская Р.М. Элементы практической психологии. – СПб, 2003. – 345 с. 4. Корнеева Л.Н. Психологический аспект влияния профессиональной деятельности на личность. – М.: Просвещение, 1991. – 218 с. 5. Романович Г.Г. Деформация восприятия специалистом своих обязанностей. – М.: Просвещение, 1988. – 270 с. 6. Котов Д.П. Проявления профессиональной деформации личности. – М., 1976. – 120 с. 7. Медведев В.С. Профессиональная деятельность и профессиональная деформация: взаимосвязь и взаимовлияние. – М: Тандем, 1996. – 185 с. 8. Шадриков В.Д. Проблема системогенеза профессиональной деятельности. – М.: Просвещение, 1982. – 165 с.